

بەربەستەگانی بەردەم ھەلبژاردنە پیشووەختەکی عێراق

05-08-2020

نووسەرەکان

ناوەندی لیکۆلینەوێ رۆوداو

کورتە : لە سیستمی سیاسیدا بۆ چارەسەرکردنی مەملەتێ سیاسییەکان و سفرکردنەوێیان، وەکوو چارەپەکی پەنا بۆ ھەلبژاردنی پیشووەخت دەبریت. بەتایبەت ئەوکاتەکی کە ناکوکی دەکەوێتە نیوان سەرۆکی دەولەت و پەرلەمان، زۆرجار سەرۆکۆکوێزیران و سەرۆکۆکوێمارپێکەو، پەنا دەبەنە بەر ھەلوەشانەوێ پەرلەمان و راگەیانندی ھەلبژاردنێک، پێش وادەکی دیاریکراوی خۆی کە یاسای ھەلبژاردنەکان و دەستوور دیاریکردو.

د.ههلمهت غەریب-

راویژکار له ناوەندی لیکۆلینەوهی رووداوا |

دەستپێک

له سیستەمی سیاسیدا بۆ چارهسەرکردنی مەملەتی سیاسییەکان و سفرکردنەوهیان، وەکوو چارهەیک پەنا بۆ هەلبژاردنی پێشوەخت دەبریت. بەتایبەت ئەوکاتە کە ناکوکی دەکەوێتە نێوان سەرۆکی دەوڵەت و پەرلەمان، زۆرجار سەرۆکۆماربێکەوه، پەنا دەبەنە بەر هەلۆهشەنەوهی پەرلەمان و راگەیانندی هەلبژاردنی، پێش وادە دیاریکراوی خۆی کە یاسای هەلبژاردنەکان و دەستور دیاریکردووە.

هەرچی تایبەت بێت بە هەلبژاردنی پێشوەخت له عێراقدا، دەتوانین بڵێین ئەمە بەکەم تاقیکردنەوهیە کە له پرۆسەسی عێراقدا برپاری لێدراوه. له دواى 2006وه، یەکەمجاره ناکوکییە سیاسییەکان دەگاتە ئەو رادەیهی کەوا پەنا بۆ هەلبژاردنی پێشوەخت ببری. ئەگەر چاویک بە یاسای هەلبژاردنەکانى 2019 و دەستوری هەمیشەیی عێراقدا بخشینین، بۆمان دەردەکەوێت یاسا و یاسادانەرە دەستوری، بابەتی هەلبژاردنی پێشوەختەیان رێکنەخستوو. واتە هیچ جیاوازیەکیان له نێوان هەلبژاردنی پێشوەخت و هەلبژاردنی کاتی ئاسایی نەکردوو. بۆیه دەبینین زۆرتین ناکوکی و بیروبوچون لەسەر کاتی هەلبژاردنە پەرلەمانییە چاوپێوانراوەکە عێراق دروستبوو. لێرهدا تیشک دەخەینە سەر هەلبژاردنی پێشوەخت، وەك چارهسەرێك بۆ دەرچوون لەو قەرانه قوولەى كە تووشى پرۆسەى سیاسى بووو، ئەوێش روون دەکەینەوه کە ئایا ئەم هەلبژاردنە دەبێتە فریادپرسی عێراقییەکان و کۆتایی بە گرتەکان دێنێت یاخود، بەفۆرمی نوێی سیاسی دووبارە دەبێتەوه؟ هەرۆهە تیشک دەخەینە سەر گرتنێک بەر بەستەکانی بەردەم ئەو هەلبژاردنە.

هەلبژاردن کێشەیه یان چارهسەر

هەلبژاردنی نوێ پێش وادە یاسایی خۆی، یەکیك بوو له داخوازی خۆپیشاندەرانى گۆرەپانەکانى عێراق كە له كۆتایى مانگی ئۆکتۆبەرى 2019 دەستی پێکرد. خۆپیشاندەران پێیانابوو کە بۆ راستکردنەوهی رێپەروى سیاسى له عێراقدا، پيوستە ئەو سیستەمه هەلبژاردنە هەلبۆهشێتەوه کە ئەم پەرلەمانە "بێدەسەلاتە" ی بەرھەمھێناوه کە ناتوانیت لەدەرەوهی ئەجیندای حزبى و سیاسى، هیچ پرۆژەیهکی نیشتمانی هەبێت، بەلام برپان چوو کە هەلبژاردن ناتوانیت پرۆسەى سیاسى له عێراقدا بە نیشتمانی بکات. بۆیه هەردوو سەرۆکۆماریان راسپێرداوى شکستخواردوو (زورفى وەلاوى) بەلێنى ئەوەیان داوو کە هەلبژاردنی پێشوەخت له پێشینی کارەکانی کابینەکان بێت ئەگەر متمانە بەدەست بێن، بەلام هیچیان نەیانتوانی ئەو متمانە بەدەست بێن. مستەفا کازمیش کە ئیستا سەرۆکۆماریانە، یەکیك له بەرنامەکانى کارى کابینه کاتیهکەى، وەکوو ئەنجامدان و سەرپەرشتیکردنی هەلبژاردنی پاك و بێگەرد و پێشوەختى دور له دەستوەردانى بیانى و هەریمی داناوو. کازمى له ژێر فشارى خۆپیشاندەران و شەقامى نارازى عێراقى وادەى هەلبژاردنە پەرلەمانییەکەى دیاریکرد بەلام، پرسپاری سەرەکی ئەوەیە کە هەلبژاردنی نوێ چى له بابەتەکە دەگۆرێت؟ بەپای من، هەلبژاردنەکان ناتوانن وڵات لە قەرانه قوولەکانى رزگار بکات، چونکە هەلبژاردنەکە لە باشترین شێوەیدا، له هەلبژاردنی رابردوو پاکتر نابێت. ئەمەش بریتیه له دووبارەبوونەوهی هەمان رێبازى سیاسەتکردن بەلام، بەرپێگایەکی تۆزێک جیاواترا!

گرتە سەرەکیەکانى هەلبژاردنە | پێشوەختەکە

له راستیدا دیاریکردنی کاتی هەلبژاردنەکە زۆر دوور نیە له کاتی یاسایی خۆی کە مانگی 5ى 2022ه. واتە تەنها 11 مانگ هەلبژاردنەکە پێش دەخريت بەلام، ئەم هەلبژاردنە چوار رێگری گەورەى لەبەردەمدایە کە ئەنجامدانی له وادەیدا ئەستەم دەکات. ئەوانیش بریتین لە:

1- **تەواونەکردنی یاسای هەلبژاردنەکان:** یەکیك له گرتنێک بەر بەستەکانی بەردەم ئەنجامدانی هەلبژاردنی پێشوەخت، تەواونەکردنی یاسای هەلبژاردنەکان و یەکلایی نەبوونەوهی ئەو ناکوکییە قوولە سیاسییە کە لەبارەى بازنەى هەلبژاردنەکان له ئارادایە. ئەم بابەتە بۆ گفتوگۆی لایەنەکان و گەشتن بە ریکەوتنێک بۆ تەواوکردنی یاساکە جێھێلراوه، چونکە دوو بیروبوچوون لەبارەى بازنەى هەلبژاردن هەن کە یەکیان داواى فرەبازنەیی لەسەر ئاستی پارێزگاکان دەکات و ئەوى دیکەشیان لەسەر ئاستی نیشتمانی داواى فرەبازنەیی دەکات، واتە هەر پارێزگایەك بازنەیهکی هەلبژاردن بێت. بەبێ چارهسەرکردنی ئەم ناکوکییە، ئەستەمە حکومەت بتوانیت لەو وادەیهی

که دیاری کردوه هه‌لبژاردن بکات.

2- هه‌لوه‌شانه‌وهی په‌رله‌مان : به‌کیکی دیکه له به‌ربه‌سته‌کانی به‌رده‌م هه‌لبژاردن، هه‌لسوکه‌وتکردنه له‌گه‌ل په‌رله‌مانی ئیستا. بۆ هه‌لبژاردنی پێشوه‌خت، پێوسته ئه‌م په‌رله‌مانه‌ی ئیستا هه‌لبوه‌شینه‌وه و له‌ماوه‌ی 60 رۆژدا کاتی هه‌لبژاردنه‌کان دیاریبکریت، به‌لام ئیستادا ناکۆکییه‌کی توند له‌نیوان سهرۆکابه‌تی په‌رله‌مان به‌گشتی و خودی سه‌رۆکی ئه‌نجومه‌نی نوینه‌ران به‌تابیه‌تی له‌گه‌ل سهرۆکوه‌زیراندا هه‌یه له‌باره‌ی شێوازی دیاریکردنی کاتی هه‌لبژاردنه‌کان. محهمهد حه‌لبوسی سه‌رۆکی ئه‌نجومه‌نی نوینه‌ران پێیوايه، رینگای ده‌ستووری بۆه‌لبژاردن، بریتیه له‌ ماده‌ی 64 ده‌ستوور، به‌لام سهرۆکوه‌زیران به‌پشتبه‌ستن به‌ ماده‌ی (7/2) ی یاسای هه‌لبژاردنه‌کان، کاتی هه‌لبژاردنه‌کی دیاریکردوه. ئه‌مه‌ش ناکۆکییه‌کانی قوولترکردۆته‌وه که بوه‌ته رێگر له‌به‌رده‌م ئه‌نجامدانی هه‌لبژاردن. ئه‌مه سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی که زۆریک له‌ ئه‌ندامانی په‌رله‌مان دژی هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی په‌رله‌مان چۆنکه، ترسیان هه‌یه له‌به‌ده‌سته‌هێنانه‌وه‌ی کورسیه‌که‌ی خۆیان له‌ هه‌لبژاردنی داها‌توودا. بۆیه هه‌تا پێیان بکریت، به‌ربه‌ست درووست ده‌که‌ن تا هه‌لبژاردن له‌کاتی خۆیدا نه‌کریت و ئه‌م خوله‌ی خۆیان ته‌واو بکه‌ن. ئه‌وه‌ی لیه‌دا گرنکه بگوتریت، ئه‌وه‌یه که پاش په‌سه‌ندکردنی یاسای هه‌لبژاردنه‌کان، ده‌کریت سهرۆککۆمار و سهرۆکوه‌زیران پێکه‌وه په‌رله‌مان هه‌لبوه‌شینه‌وه و، کاتی هه‌لبژاردنه‌که به‌کلایی بکه‌نه‌وه. به‌لام به‌بێ په‌که‌لیکردنه‌وه‌ی یاسای هه‌لبژاردنه‌کان، ئه‌سته‌مه‌ی په‌رله‌مان هه‌لبوه‌شینه‌وه و هه‌لبژاردنی بکریت.

3- ته‌واو کردنی شه‌رعیه‌تی دادگای فیدرالی یاخود ده‌رکردنی یاسای دادگای بالایی فیدرالی: دادگای بالایی فیدرالی تا‌که لایه‌نه که به‌پێی ده‌ستوور تابیه‌ته به‌ په‌سه‌ندکردنی ده‌رئه‌نجامی هه‌لبژاردنه‌کان. به‌لام گه‌رفه‌که له‌وه‌دایه که ئه‌م دادگایه‌ی ئیستا به‌پێی ده‌ستوور درووست نه‌بووه. به‌لکو پێش نوسینه‌وه‌ی ده‌ستوور، له‌رینگه‌ی ده‌رکردنی سیسته‌میگ له‌لایه‌ن حکومه‌تی کاربه‌رێکه‌ری عێراقه‌وه له‌ سالێ 2004دا درووستبووه. بۆیه پێویست بوو یاسایه‌کی نوێ بۆ دادگای فیدرالی ده‌ر بکریت که پێکه‌اته و تابیه‌ته‌مه‌ندییه‌کانی له‌ ده‌ستووردا دیاریکراوه. به‌لام تا ئیستا نه‌و یاسایه‌ به‌هۆی مملانی نێوان هێزه‌ سیاسیه‌کان ده‌رئه‌نجامه‌وه و دادگاکه وه‌ک خۆی ماوه‌ته‌وه. هه‌لبه‌ت ئه‌م دادگایه‌ گه‌رمتیکی دیکه‌یشی بۆ درووست بووه که ئه‌ویش خا‌نه‌نشین بوونی یه‌کێک له‌ ئه‌ندامانی دادگاکیه که تا ئیستا جیگاکی پهنه‌کراوه‌ته‌وه. ئه‌مه‌ش کێشه‌ی شه‌ری بوونی یان نه‌بوونی بۆ دادگاکه درووست کردوه.

4- گه‌رفتی ته‌کنیکی : سه‌ره‌پای هه‌بوونی چه‌ندین به‌ربه‌ستی جه‌وه‌هه‌ری که ئاماژه‌مان به‌ هه‌ندیکیان کرد، هه‌ندیک به‌ربه‌ستی ته‌کنیکیش له‌به‌رده‌م ئه‌و هه‌لبژاردنه‌دا هه‌ن که گرنگترینیان بریتیه له‌ دا‌بینکردنی بودجه‌ی هه‌لبژاردنه‌کان. ئه‌مه له‌کاتی‌دا که عێراق به‌ قه‌یرانیکی قوولی ئابووریدا گۆزه‌ر ده‌کات که ته‌نانه‌ت توانای دا‌بینکردنی موچه‌ی فه‌رمانبه‌رانیشی نیه ده‌یه‌وێ له‌رینگه‌ی یاسای قه‌ری گه‌شتیه‌وه روه‌پووی ئه‌و قه‌یرانه‌ بێته‌وه. ئه‌مه سه‌ره‌پای بڵاوبونه‌وه‌یه‌کی خراپ په‌تای کۆرۆنا له‌سه‌رتاسه‌ری عێراق و خه‌رجکردنی بودجه‌کی زه‌به‌لاح بۆ روه‌پووبونه‌وه‌ی ئه‌و په‌تایه. هه‌روه‌ها گه‌رفه‌کانی کۆمیسۆنی بالایی هه‌لبژاردنه‌کانیش له‌هه‌ردوو رووی لۆجستی و مرۆبیه‌وه هه‌ن که تا ئیستا چاره‌سه‌ره‌کراون. ئه‌و کۆمیسۆنه‌ تائیس‌تا متمانه‌ی په‌رله‌مانی وه‌رئه‌گرتوه و هه‌یه‌کی کۆمیسۆنه‌که‌ش ریکه‌نخواه. ئه‌مه سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی که پێوستی به‌ ژماره‌یه‌کی زۆری کارمه‌ند بۆ راهیان و شاره‌زابوون له‌سه‌ر هه‌لبژاردنه‌که هه‌یه. چۆنکه به‌ پێی یاساکه‌ بێت، هه‌لبژاردنیکی جیاوازه و پێوستی به‌راهیانێ کارمه‌ند هه‌یه بۆ سه‌ره‌رشته‌یکردنی هه‌لبژاردنه‌که.

کورد وه‌ک ته‌ماشاکه‌ر

تا ئیستا کورد و سه‌رکه‌ردایه‌تییه‌که‌ی که خۆی له‌ دامه‌زراره‌کانیدا ده‌بینینه‌وه، هه‌چ قسه‌به‌کی له‌سه‌ر هه‌لبژاردنی پێشوه‌خت نه‌کردوه. ئه‌مه‌ش مانای وایه که گه‌رفتیکی ئه‌وتۆی نیه ئه‌گه‌ر هه‌لبژاردن پێش بخریت یان له‌کاتی خۆیدا بکریت. ئه‌وه‌ی به‌نیه‌سه‌ت هه‌یه‌ سیاسیه‌کانی کوردستانه‌وه گرنکه، په‌که‌لیکردنه‌وه‌ی یاسای هه‌لبژاردنه‌کانه به‌گشتی و دیاریکردنی بازنه‌ی هه‌لبژاردنه‌کانه. پێناچیت هه‌ردوو هه‌یه‌ سیاسیه‌ سه‌ره‌که‌یه‌که‌ی هه‌رێم (پارتی و یه‌کێتی) هه‌ز به‌ فه‌رهبازنه‌ی له‌سه‌ر ئاستی پارێزگا‌کان بکه‌ن. بۆیه به‌لایانه‌وه گرنکه ئه‌وه په‌که‌لیکه‌نه‌وه نه‌ک مه‌سه‌له‌ی پێشخستن و پاشخستن هه‌لبژاردنه‌کان. خالێکی دیکه‌ی جیگه‌ی بایه‌خی کورد، هه‌رچه‌نده تا ئیستا که‌مه‌تره‌مییان له‌ کردوه، مه‌سه‌له‌ی په‌که‌لیکردنه‌وه‌ی باری نا‌هه‌موارو نا‌اسایی ناوچه‌ جێی ناکۆکییه‌کانه. ئه‌و ناوچه‌ ئیستا له‌به‌رده‌م سه‌پنه‌وه‌یه‌کی له‌سه‌رخۆی دیموگرافیدان. بۆیه پێویسته به‌ر له‌ هه‌لبژاردن کۆتایی به‌و بارو‌دۆخه‌ به‌هێزیت که له‌وناوچه‌دا هه‌ن. بۆته‌وه‌ی زۆرتین کورد به‌شداری له‌هه‌لبژاردنه‌که‌دا بکه‌ن و ئاواره‌کان بگه‌رنه‌وه ناوچه‌کانیان و ده‌سه‌لاتی شاره‌کانیش ته‌سلیم به‌ ده‌سه‌لاتی مه‌ده‌نی بکریت و باری سه‌ره‌پای له‌و ناوچه‌ کۆتایی پێهێنریت. چۆنکه ئه‌گه‌ر باره‌که به‌رده‌وام بێت، پێگه‌ی کورد لاوا‌تر ده‌بێت و دووریش نیه ئه‌و پێگه‌یه‌ بکریته‌ به‌مايه‌ک بۆ چاره‌سه‌رکردنی کێشه‌کان له‌ ئاینده‌دا که بێگومان ئه‌وه‌ش به‌ زیانی کورد ده‌شکێته‌وه. گرنگیشه‌ پارتی و یه‌کێتی به‌ر له‌ هه‌لبژاردن گه‌رفتی پۆستی پارێزگاری که‌رکوک په‌کلایی بکه‌نه‌وه، تا کاربگه‌رییه‌کی ئه‌رێنی له‌سه‌ر هه‌لبژاردنه‌کان هه‌بێت.